Θεωρητικές και θετικές επιστήμες
Πού χωρίζουν, πού συναντιούνται

Στο τελευταίο βιβλίο του για τις θεωρητικές και θετικές επιστήμες ο Γιώργος Ευαγγελόπουλος αναδεικνύει τα σημεία επαφής των δύο «κόσμων», αλλά και τις παραλληλίες και τις τομές ανάμεσά τους

Του
ΣΠΥΡΟΥ Β. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ*

Ο διχασμός έχει διάφορες μορφές. Έτσι, εκτός από τον κοινωνικό και πολιτικό διχασμό, υπάρχει και ο επιστημολογικός διχασμός. Πρόκειται για την παλιά και βαθιά ριζωμένη διάκριση μεταξύ θεωρητικών και θετικών επιστημών. Βέβαια, όπως σχεδόν όλα, έτσι και η διάκριση αυτή ξεκινάει από την εκπαίδευση. Ας θυμηθούμε την κλασική ερώτηση, η οποία σημάδεψε τα σχολικά μας χρόνια: «Εσύ είσαι της θεωρητικής ή της θετικής κατεύθυνσης;». Η απάντηση στο ερώτημα αυτό συνοδευόταν από περαιτέρω στερεότυπα, όπως, λ.χ., «Θα πάω θεωρητική κατεύθυνση γιατί δεν ξέρω καλά Μαθηματικά» ή «θα πάω θετική κατεύθυνση γιατί δεν μου αρέσουν τα Αρχαία».

Επρεπε να περάσουν πολλά χρόνια για να καταλάβουμε πολλοί εξ ημών ότι δεν υπάρχουν στεγανά ανάμεσα στις θεωρητικές και στις θετικές επιστήμες.
Για να συνειδητοποιήσουμε, λ.χ., ότι και στις θεωρητικές επιστήμες ένα από τα πιο χρήσιμα εφόδια είναι ο μαθηματικός τρόπος σκέψης. Και ότι στις θετικές επιστήμες η γνώση μπορεί να είναι άχρηστη έως και επικίνδυνη εάν αποσυνδεθεί από το αξιακό, κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο αξιοποίησής της. Όλα αυτά τα στεγανά «αποδομεί» με τον νηφάλιο και βαθύ επιστημονικό λόγο που τον διακρίνει γενικότερα ο Γιώργος Ευαγγελόπουλος στο τελευταίο βιβλίο του για τις θεωρητικές και θετικές επιστήμες. Ο υπότιτλός του «τα λέει όλα»: «Οι δύο κουλτούρες και οι διατομές τους». Το κρίσιμο λοιπόν -και αυτό αναδεικνύει το εξαιρετικό βιβλίο του Γ. Ευαγγελόπουλου- είναι να αναδείξουμε τα σημεία επαφής των δύο «κόσμων». Η μελέτη αποτελείται από δύο μέρη.
Στο πρώτο παρατίθενται οι θέσεις του Charles P. Snow και επιχειρείται η αντίκρουσή τους. Στο πλαίσιο αυτό, ο Γ. Ευαγγελόπουλος πραγματεύεται εξαιρετικά δύσκολα και σημαντικά ζητήματα, όπως οι ομοιότητες ανάμεσα στην επιστήμη και στην Τέχνη, η επικοινωνία των επιστημόνων με τους φιλοσόφους και τους καλλιτέχνες, το εάν υπάρχουν μόνο δύο κουλτούρες (των επιστημόνων, από τη μια, και των ανθρώπων των γραμμάτων και των τεχνών, από την άλλη) ή περισσότερες υποδιαιρέσεις τους.
Το πρώτο μέρος ολοκληρώνεται με τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού που ο Γ. Ευαγγελόπουλος ονομάζει «ευρύτερη ενότητα» (με αναφορές στα έργα του Παναγιώτη Κονδύλη, του φυσικού Werner Heisenberg και κορυφαίων μαθηματικών).

Στο δεύτερο μέρος της μελέτης αναδεικνύονται οι παραλληλίες και οι τομές ανάμεσα στις θεωρητικές και στις θετικές επιστήμες.
Τα θέματα που πραγματεύεται είναι, όπως υποδηλώνουν οι τίτλοι των αντίστοιχων κεφαλαίων, συναρπαστικά: «Τα μαθηματικά στην "οριογραμμή" θετικών και θεωρητικών επιστημών», «Μαθηματικά, φυσική και φιλοσοφία» και «Μαθηματικά στα Νομικά και κβαντομηχανική στις Διεθνείς Σχέσεις και τις κοινωνικές επιστήμες». Η κεντρική λέξη που συνδέει όλα τα παραπάνω είναι η διεπιστημονικότητα.

Στο σημείο αυτό ας μου επιτραπούν δύο ειδικότερες σκέψεις για τη διεπιστημονικότητα στη Νομική Επιστήμη. Οι συνέργειες της Νομικής Επιστήμης με άλλους επιστημονικούς κλάδους παρέμεναν και σε μεγάλο βαθμό εξακολουθούν να παραμένουν το ζητούμενο. Αν εξαιρέσει κανείς την ατελή αξιοποίηση επιστημονικών κλάδων, όπως η Ιστορία, η Φιλοσοφία, η Κοινωνιολογία, η Πολιτική και πιο πρόσφατα η Οικονομική Επιστήμη, ο νομικός συνέχιζε και συνεχίζει να βλέπει την επιστήμη του ως «καθαρή» και αυτόνομη. Ιδιαίτερα εμφανής ήταν και είναι η έλλειψη κάθε σύνδεσης με τις θετικές επιστήμες. Βέβαια, δεν έλειψαν και κάποιες προσπάθειες «μαθηματικοποίησης» της στάθμισης δικαιωμάτων και έννομων αγαθών και μαθηματικής πρόβλεψης των δικαστικών αποφάσεων. Όπως παρατηρεί ο συγγραφέας, «σε πολλές δικαστικές αποφάσεις, ειδικά των αμερικανικών δικαστηρίων, διαπιστώνουμε ότι για τον σχηματισμό της δικανικής απόδειξης επιχειρείται, όταν κρίνεται χρήσιμη, η προσφυγή στη χρήση της Στατιστικής, της Θεωρίας Πιθανοτήτων, της Θεωρίας Παιγνίων αλλά και άλλων κλάδων των εφαρμοσμένων Μαθηματικών».

Όλα τα ανωτέρω ζητήματα τίθενται με ιδιαίτερη ένταση στο πλαίσιο των εφαρμογών της Τεχνητής Νοημοσύνης που μπορεί να έχει πολύ θετικές συνέπειες και στην απονομή της δικαιοσύνης, όπως, λ.χ., στην αναζήτηση στις βάσεις νομικών δεδομένων, στην ανωνυμοποίηση δικαστικών αποφάσεων, στην ταξινόμηση υποθέσεων ανά κατηγορίες, στην εξαγωγή στατιστικών στοιχείων όσον αφορά την ανατροφή δικαστικών αποφάσεων σε ανώτερο βαθμό και στον υπολογισμό της αποζημίωσης από ζημίες που θα εμφανισθούν κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων στο μέλλον. Ωστόσο, ένα πρέπει να είναι σαφές: Σκοπός της μαθηματικής ανάλυσης στο Δίκαιο δεν είναι και δεν πρέπει να είναι η αντικατάσταση της ανθρώπινης κρίσης.
Η πολυπλοκότητα των ανθρώπινων σχέσεων και της κοινωνικής ύλης είναι τέτοια, ώστε σε πολλές περιπτώσεις ξεπερνάει ακόμα και τον ευφάνταστο μαθηματικό τύπο ή τον πιο έξυπνο αλγόριθμο.

Το βιβλίο του Γ. Ευαγγελόπουλου δεν μας δίνει μόνο τροφή για σκέψη. Επιπλέον, έχει πολύ μεγάλη επιστημονική, αλλά και παιδευτική σημασία. Ιδίως όταν, αναφερόμενος στις εξελίξεις της πολυπλοκότητας και της παγκοσμιοποίησης, μας καλεί να αναστοχαστούμε για την ιεράρχηση των αξιών στο εκπαιδευτικό μας σύστημα και στην κοινωνία γενικότερα: «Το αν αυτές οι εξελίξεις οδηγήσουν και σε μεγαλύτερη αλληλοκατανόηση μεταξύ των θετικών επιστημόνων, από τη μια πλευρά, και όσων θεραπεύουν τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, από την άλλη, ... θα εξαρτηθεί και από έναν ακόμη παράγοντα: από τη μη περαιτέρω υποβάθμιση της κοινωνικής αξίας και "χρησιμότητας" των ανθρωπιστικών επιστημών, μια ανάγκη την οποία με έμφαση υποστηρίζει η φιλόσοφος Martha Nussbaum στο έργο της *Όχι για το κέρδος - Οι ανθρωπιστικές επιστήμες προάγουν τη δημοκρατία...*».

INFO: «Θεωρητικές και θετικές επιστήμες. Οι δύο κουλτούρες και οι διατομές τους» (Πρόλογος: Στέφανος Τραχανάς), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2022, σελίδες 135.

* Ο Σπύρος Β. Βλαχόπουλος είναι καθηγητής Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών και δικηγόρος